

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BDF/280/16/87

LUDNOŚĆ WIEJSKA O PROBLEMACH WSI I ROLNICTWA

/wstępny opis wyników badań/

Październik 1987 r.

Na podstawie wyników badania pod hasłem "Ludność wiejska o problemach rozwoju wsi i rolnictwa"¹ podjęto w niniejszym opracowaniu próbę odpowiedzi na pytanie o ogólne warunki życia na wsi /w tym w porównaniu z miastem/ oraz odtworzenia poglądów rolników indywidualnych, chłopów robotników, robotników rolnych i inteligencji wiejskiej na niektóre ważne dla mieszkańców wsi problemy związane z polityką rolną państwa, a także ustalenia na tym tle, na ile trwałe mogą być procesy migracyjne.

1. Ocena warunków życia na wsi

Zdaniem większości respondentów w ostatnich latach warunki życia na wsi poprawiły się /różnica w odsetkach ocen pozytywnych i negatywnych wynosi +40/². Najczęściej tak je ocenia inteligencja wiejska /+61/ i chłopci robotnicy /+49/, najrzadziej rolnicy indywidualni /+23/ i robotnicy rolni /+36/. Na uwagę zasługuje duża polaryzacja ocen szczególnie wśród rolników indywidualnych. Odsetek osób uważających, że warunki życia na wsi pogorszyły się, jest wśród nich dwukrotnie wyższy niż wśród przedstawicieli pozostałych grup społeczno-zawodowych.

Większość ludności wiejskiej uważa również, że poprawiły się warunki życia rolników indywidualnych: najczęściej przekonanie takie wyraża inteligencja wiejska i robotnicy rolni /+62/, nieco rzadziej chłopci robotnicy /+60/ i najrzadziej sami rolnicy indywidualni /+45/.

Z porównania rozkładów odpowiedzi na oba pytania dotyczące warunków życia na wsi wynika, że poprawa jest wyraźniej zauważalna w warunkach życia rolników indywidualnych /tab.1/. Świadczy o tym nie tylko wyższy odsetek ocen pozytywnych, ale przede wszystkim dwukrotnie niższy odsetek ocen negatywnych. W grupie samych

¹ Badanie zrealizowano w maju br. na 1446-osobowej losowej próbie dorosłej ludności z 10% nadreprezentacją inteligencji i pracowników PGR.

² Obecna ocena przemian w warunkach życia na wsi jest znacznie mniej optymistyczna niż w 1979 r., kiedy to aż 86% badanych uważało, że warunki te w latach siedemdziesiątych poprawiły się, a tylko 5%, że pogorszyły się /różnica +82/. Dane pochodzą z badania ankietowego zrealizowanego przez PAN na reprezentatywnej próbie ludności wiejskiej - 2740 respondentów.

Tabela 1. Ocena zmian w warunkach życia ogółu mieszkańców wsi i rolników indywidualnych w ostatnich latach w procentach

Kierunki zmian	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Warunki życia ogółu mieszkańców wsi					
Poprawa	30,6	26,1	34,8	22,8	41,8
Raczej poprawa	30,1	27,2	30,5	31,7	31,0
Bez zmian	14,2	12,3	15,9	26,7	13,8
Raczej pogorszenie	13,0	17,9	12,2	12,9	5,9
Pogorszenie	2,1	12,3	4,3	5,0	5,4
Trudno powiedzieć	3,5	3,5	1,8	1,0	2,1
Warunki życia rolników indywidualnych					
Poprawa	29,9	24,2	31,7	38,6	39,7
Raczej poprawa	35,9	36,7	36,0	35,6	34,3
Bez zmian	17,3	18,8	17,7	10,9	13,8
Raczej pogorszenie	7,4	10,5	7,3	5,0	3,8
Pogorszenie	2,5	5,1	0,6	0,0	1,7
Trudno powiedzieć	6,0	4,0	4,9	9,9	6,3

rolników indywidualnych przewaga ocen pozytywnych w przypadku warunków życia ogółu mieszkańców wsi wyniosła +23, w przypadku własnych warunków życia +45.

Zdecydowanie pozytywnie oceniono przemiany w materialnym poziomie życia: poprawę w sposobie ubierania się ludzi /84%/, urządzeniu i umeblowaniu mieszkań /87%/ oraz w odżywianiu /67%/. O zmianach na gorsze mówiło odpowiednio tylko 1, 2 i 6% respondentów³. Oceny są prawie identyczne we wszystkich analizowanych grupach społeczno-zawodowych z wyjątkiem robotników rolnych /lepsze odżywianie - 55% i ubiór ludzi - 75%/.

³ W roku 1979 odsetki ocen pozytywnych wynosiły 93, 93 i 78, a negatywnych 0,4, 0,8 i 6.

Niewiele zmieniło się natomiast w funkcjonowaniu wiejskiej społeczności, przede wszystkim w stosunkach między mieszkańcami wsi a urzędnikami: nie widzi zmian 39%, na pogorszenie wskazuje 23%, na poprawę 21%. Ocena sytuacji jest tu prawie identyczna we wszystkich grupach społeczno-zawodowych /rolnicy indywidualni - różnica ocen pozytywnych i negatywnych -4, chłopi robotnicy -1, robotnicy rolni -2 i inteligencja wiejska -2 /. Nie ma prawie w ogóle zmian na lepsze w stosunkach między samymi mieszkańcami wsi /26% ocen pozytywnych i 23% negatywnych, a 42% nie widzi zmian/, choć nieco inaczej widzą to poszczególne grupy społeczno-zawodowe /rolnicy indywidualni +1, chłopi robotnicy -5 i inteligencja -7 /. Niewiele zmieniło się w sposobie spędzania dni wolnych od pracy, /31% - poprawa, 12%-pogorszenie i 49%-bez zmian/ oraz w świętowaniu różnych uroczystości /odpowiednio 32, 13 i 47%/⁴.

Zdecydowana większość /71%/ respondentów uważa, że obecnie najlepiej żyje się rolnikom indywidualnym /21% wskazuje na prowadzących dobrze wyposażone, zainwestowane gospodarstwa, 20% na właścicieli dużych gospodarstw, 8% na dobrze gospodarujących, 9% na mających gospodarstwa specjalistyczne, 7% na rolników młodych, posiadających dużo rąk do pracy, wynajmujących maszyny itp. określanych oraz 5% na rolników indywidualnych ogólnie/. Nieco słabiej niż inne grupy społeczno-zawodowe są o tym przekonani robotnicy rolni /61%/.

Znacząca część /12%/ badanych uważa, że najlepiej żyje się chłopom robotnikom. Opinię taką najczęściej /16%/ wyrażają sami chłopi robotnicy, a najrzadziej /2%/ robotnicy rolni. Spośród tych ostatnich 17% za najlepszą uważa sytuację inteligencji wiejskiej, w tym prawie 14% - dyrektorów /kadry kierowniczej/ PGR.

Bardzo niewielka część respondentów wskazuje na uprzywilejowaną pozycję inteligencji wiejskiej /4%/, rzemieślników /3%/, robotników rolnych /0,4%/, członków RSP /0,1%/.

⁴ W cytowanym badaniu z 1979 r. rozpiętości w ocenach były znacznie mniejsze. Przemiany w stosunkach między mieszkańcami wsi a urzędnikami oceniło pozytywnie 46% respondentów, a negatywnie 13%, w stosunkach między samymi mieszkańcami odpowiednio 41 i 17%, a w sposobie spędzania dni świątecznych odpowiednio 46 i 87%.

Znaczna część badanych odpowiadając na pytanie, komu obecnie żyje się najlepiej, nie użyła kategorii społeczno-zawodowych, np. 14% respondentów stwierdziło, że na wsi najlepiej się żyje pracowitym, oszczędnym, zaradnym.

Wśród tych, którym żyje się najgorzej, na pierwszym miejscu także znaleźli się rolnicy indywidualni, ale ci prowadzący małe /19%, podupadłe /10%/ gospodarstwa, młodzi na dorobku /6%, inni /8%, np. gospodarujący w trudnych warunkach /słabe gleby, brak rąk do pracy, niedbalstwo itd./. Niewielka część badanych wskazywała na inne grupy społeczno-zawodowe: chłopów robotników - 4%, robotników rolnych - 2%, pracowników PGR - 1%. Wielu wymieniło ludzi starych i chorych /16%, emerytów i rencistów /8% oraz ludzi, którym nie chce się pracować, obiboków, leniów, pijaków /16%.

Wśród zalet pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym we wszystkich grupach społeczno-zawodowych wymieniano następujące cechy /tylko 11% respondentów stwierdziło, że praca ta nie ma zalet/: niezależność i samodzielność /31%, praca dla siebie, na własny rachunek /20%, własna, świeża żywność /14%, duże dochody /12%, możliwość bezpośredniego obserwowania efektów swojej pracy /7%, duża satysfakcja z pracy /6%, nienormowany czas pracy /6%, brak zwierzchników /5%. Z tą jedynie różnicą, że inteligencja na drugim miejscu umieszczała własną, świeżą żywność, robotnicy rolni zaś duże dochody /własna, świeża żywność okazała się mało atrakcyjna dla robotników rolnych/.

Druga strona medalu według wszystkich wypowiadających się grup /tylko 3% badanych uważa, że praca rolnika nie ma wad/ to: ciężka, trudna praca /33%, długi, nienormowany czas pracy /23%, duża zależność od słabo funkcjonujących jednostek i instytucji obsługujących rolnictwo, duża strata czasu na załatwianie spraw /13%, brak wolnego czasu po pracy /10%, brak wolnych sobót, niedziel, urlopów /10%, praca słabo zmechanizowana /9%.

Proces rozwarstwiania wsi, różnicowania poziomu i warunków życia jest już postrzegany⁵, ale jeszcze niezbyt silnie odczuwany: ponad 34% respondentów uważa, że różnice między tymi, którzy żyją na wsi najlepiej, a tymi, którzy żyją najgorzej zwiększają się, 23% nie widzi zmian, a 22% uważa, że różnice te zmniejszają się /tab.2/.

⁵ Z cytowanych badań z 1979 r. wynika, że w końcu lat siedemdziesiątych zdecydowana większość ludności wiejskiej w ogóle nie dostrzegała procesu rozwarstwiania się gospodarstw chłopskich, odwrotnie - 50% badanych uważało, że różnice zmniejszają się, 15% nie dostrzegało zmian, tylko 19% mówiło o rozwarstwianiu.

Dostrzega to najsilniej inteligencja wiejska /różnica między odsetkami uważających, że różnice się zwiększają i uważających, że się zmniejszają wynosi +21/, najsłabiej robotnicy rolni /+6/.

Tabela 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie: "Czy różnice między tymi, którzy żyją na wsi najlepiej, a tymi, którzy żyją najgorzej zmniejszają się czy też zwiększają?"

w procentach

Odpowiedzi	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Wyraźnie zwiększają się	8,4	7,7	8,5	5,9	13,4
Raczej zwiększają się	25,9	25,6	25,6	19,8	32,2
Nie widać zmian	22,6	22,6	26,8	27,7	16,7
Raczej zmniejszają się	17,6	27,4	16,5	15,8	20,1
Wyraźnie zmniejszają się	4,7	5,1	3,7	4,0	4,2
Trudno powiedzieć	20,8	21,6	18,5	26,7	13,4

Za jeszcze słabiej dostrzegalny można uznać proces różnicowania się warunków życia rolników indywidualnych /tab. 3/. Częściej niż inni zdają sobie z niego sprawę rolnicy indywidualni /różnica w odsetkach tych, którzy uważają, że różnice się zwiększają i tych, którzy uważają, że różnice się zmniejszają +13/ i robotnicy rolni /+9/, rzadziej - inteligencja wiejska /+5/ i chłopi robotnicy /+4/.

Wszystkie grupy społeczno-zawodowe uznały pogłębianie się zróżnicowania za zjawisko negatywne /od 71% rolników indywidualnych do 81% robotników rolnych/. Jako pozytywne oceniło je 20% rolników indywidualnych i 12% chłopów robotników. Konsekwentnie respondenci uważający, że zróżnicowanie zmniejsza się, oceniają tę tendencję w większości pozytywnie /55% ocen pozytywnych i 10% ocen negatywnych/, jednakże znaczna ich część ma trudności ze sprecyzowaniem poglądu w tej sprawie.

Tabela 3. Rozkład odpowiedzi na pytanie: "Czy różnice między rolnikami, którzy żyją lepiej, a rolnikami, którzy żyją gorzej w ostatnich latach zwiększyły się czy też zmniejszyły się?"

w procentach

Odpowiedzi	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Znacznie się zwiększyły	7,2	6,5	7,3	6,9	13,0
Trochę się zwiększyły	20,0	23,5	17,1	17,8	17,2
Pozostały bez zmian	32,8	38,9	43,3	31,7	36,0
Trochę się zmniejszyły	15,5	13,7	16,5	9,9	18,0
Znacznie się zmniejszyły	3,3	3,0	4,3	5,9	5,9
Trudno powiedzieć	13,9	13,9	11,6	27,7	10,0

Mimo odczuwalnej poprawy materialnego poziomu życia przeważa opinia, że na wsi żyje się gorzej niż w mieście /tab.4/. Znaczny jednak odsetek respondentów /22/ skłonnych jest uznać, że lepiej żyje się ludziom na wsi, a 21% nie widzi tu różnic⁶.

O różnicy na korzyść miasta najczęściej mówią chłopi robotnicy /+49/ oraz rolnicy indywidualni /+36/. rzadziej inteligencja wiejska /+20/. W grupie robotników rolnych warunki życia na wsi i w mieście są oceniane podobnie /różnica +2/.

Respondenci uważający, że lepiej żyje się ludziom w mieście, w uzasadnieniu swoich opinii wskazywali na takie zalety, jak: więcej wolnego czasu /28%/, lepsze warunki pracy /16%/, łatwiejsze warunki życia /15%/, większy dostęp do kultury /9%/ - przez

⁶ Porównując wyniki cytowanych badań z 1979 r. można jednak stwierdzić, że poglądy w tej kwestii zmieniły się nieco na niekorzyść; w badaniu tym 24% respondentów uważało, że lepiej żyje się ludziom na wsi, 23% nie widziało różnic, a 41% uważało, że lepiej żyje się ludziom w mieście.

inteligencję wymieniany na drugim miejscu /16%/; większa dostępność usług /5%/ - trzecia z kolei zaleta dla inteligencji /13%/; lepsze warunki mieszkaniowe /4%/.

Tabela 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie: "Komu żyje się lepiej, ludziom w mieście czy ludziom na wsi?"

w procentach

Odpowiedzi	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Ludziom w mieście	50,4	55,3	59,8	35,6	41,8
Ludziom na wsi	21,6	18,9	10,4	33,7	22,2
Nie widzę różnic	21,1	19,3	25,6	25,7	25,5
Mam inne zdanie	6,2	6,0	4,3	4,0	9,2

Respondenci uważający, że lepiej żyje się ludziom na wsi, wskazywali na łatwość zaopatrzenia się w żywność /18%/ , lepsze warunki zdrowotne /6%/ , większą niezależność /4%/ , spokojniejsze życie /4%/ , tańsze utrzymanie /4%/.

Ci, którzy odpowiedzieli, że nie widzą różnic, uznali, że zarówno w mieście, jak i na wsi można żyć dobrze i zależy to tylko od człowieka, od tego, jak sobie ułoży życie, że i tu, i tam żyje się ciężko - jednym lepiej, innym gorzej.

Zdecydowana większość respondentów jest zadowolona, że mieszka na wsi /tab. 5/. Opinie na ten temat są podobne we wszystkich

Tabela 5. Rozkład odpowiedzi na pytanie: "Czy jest Pan/i/ zadowolony/a/, że mieszka na wsi, a nie w mieście?"

w procentach

Odpowiedzi	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Tak	56,1	57,0	51,8	63,4	55,6
Raczej tak	25,9	26,8	29,9	27,7	28,7
Raczej nie	9,6	10,2	10,4	3,0	8,4
Nie	5,0	4,4	2,4	4,0	5,0
Trudno powiedzieć	3,2	1,6	5,5	2,0	2,1

grupach społeczno-zawodowych, z tym że najbardziej co do tego zdecydowani są robotnicy rolni /dwukrotnie mniej niezadowolonych niż w pozostałych grupach/. Zdecydowana większość zamierza także pozostać na wsi /tab. 6/.

Tabela 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie: "Czy zamierza Pan/i/ pozostać na wsi czy też przenieść się do miasta?"

w procentach

Odpowiedzi	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Pozostać na wsi	72,1	83,2	78,7	76,2	57,7
Raczej pozostać na wsi	10,3	9,6	11,0	14,9	10,0
Raczej przenieść się do miasta	6,5	2,1	2,4	5,0	2,6
Przenieść się do miasta	5,5	1,8	3,0	2,0	14,2
Trudno powiedzieć	5,5	3,3	4,3	2,0	7,9

Odsetek zamierzających przenieść się do miasta jest niższy niż odsetek niezadowolonych z tego, że mieszkają na wsi, a nie w mieście /3,5 i 2,5-krotnie niższy wśród rolników indywidualnych i chłopów robotników/. Inaczej jest tylko w przypadku inteligencji wiejskiej - zamierzających przenieść się do miasta jest prawie dwukrotnie więcej niż niezadowolonych z faktu mieszkania na wsi.

2. Społeczny i gospodarczy aspekt funkcjonowania społeczności wiejskiej

Mieszkańcy wsi mówią o sobie jako o społeczności wciąż jeszcze zwartej, głównie jednak za sprawą więzi sąsiedzkich /tab. 7/: chętnie pomagają sobie w sprawach gospodarczych /różnica ocen +71/ oraz w trudnych sytuacjach życiowych /+64/. Rzadziej wspólnie rozwiązują problemy swojej wsi /+40/ i uczestniczą w czynach społecznych na rzecz wsi /+27/. Opinie są prawie identyczne wśród rolników indywidualnych, chłopów robotników i inteligencji wiejskiej. Robotnicy rolni są bardziej sceptyczni.

Tabela 7. Ocena więzi społecznych na wsi

w procentach

Więzi społeczne na wsi	Odpowiedzi	Ludność wiejska					inteligencja wiejska
		ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni		
Mieszkańcy wsi:							
- pomagają sobie wzajemnie w trudnych sytuacjach życiowych	a b c	80,0 16,5 3,4	83,4 16,4 2,3	84,7 11,6 3,0	67,3 21,8 10,9	84,1 12,6 3,3	
- pomagają sobie wzajemnie w sprawach gospodarczych	a b c	83,7 13,0 3,1	85,6 12,6 1,6	89,1 9,1 1,2	74,3 15,9 9,9	81,1 12,5 6,3	
- wspólnie rozwiązują problemy wsi	a b c	65,4 25,4 8,9	66,9 25,6 7,4	67,0 25,0 7,3	55,4 32,7 10,9	66,1 24,3 9,6	
- chętnie uczestniczą w pracach na rzecz wsi	a b c	58,9 32,1 8,3	62,1 30,4 6,8	60,9 31,7 6,7	48,5 37,2 13,1	53,6 39,3 7,1	
a - tak, b - nie, c - trudno powiedzieć.							

W badaniu podjęto próbę poznania opinii respondentów na temat dynamiki życia społeczno-gospodarczego wsi. Aż 50% respondentów twierdziło, że w ich wsi nie działo się i nie dzieje nic ważnego dla jej rozwoju. Natomiast 44% badanych wyrażało opinię odmienną. Spośród nich 26% wskazywało, że wybudowano drogę i ulicę, 12% - wodociąg, 11% - gazociąg, 11% - remizę strażacką, 10% - szkołę, 8% - sklep, 5% - ośrodek zdrowia, 4% - kościół, kaplicę itd. lub że buduje się drogę, ulicę - 6%, wodociąg - 6%, gazociąg - 6%, szkołę - 3% itd. Opinie są zróżnicowane w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych. Optymistyczniej wypowiadają się chłopi robotnicy /różnica +1/, sceptyczniej robotnicy rolni /-16/.

Według tych, którzy uważają, że coś się działo lub dzieje, inspiratorami i organizatorami tych poczynań byli przede wszystkim sami mieszkańcy /44%/ , następnie urząd lub naczelnik gminy /24%/ , rada sołecka, sołtys /23%/ , ochotnicza straż pożarna /8%/ , aktyw wiejski /6%/ . Niewielu wskazywało na partię /3%/ , PRON /3%/ , kościół /3%/ , organizacje młodzieżowe /2%/ , ZSL /1%/ .

W tabeli 8 przedstawiono rozkład ocen działalności organizacji i funkcjonowania instytucji społecznych na wsi. Najbardziej widoczna jest - zdaniem respondentów - działalność sołtysa, księży /parafii/ i Koła Gospodyń Wiejskich /nie dostrzega tego tylko 2, 4 i 10% respondentów/. Różnica w odsetkach ocen pozytywnych i negatywnych przy działalności sołtysa wynosi +71, parafii /księży/ +70 i Koła Gospodyń Wiejskich +58.

Mniej widoczna jest działalność organizacji partyjnych /nie dostrzega jej 23% respondentów/, Kółka Rolniczego /24%/ , jeszcze mniej kół ZSL /32%/ i kół ZMW /34%/ i najmniej kół ZSMP /41%/ . Duży odsetek respondentów unika lub nie potrafi sprecyzować w tym wypadku jednoznacznej odpowiedzi. Z rozkładu odpowiedzi wynika, że działalność POP i kół ZSL jest oceniana podobnie, z tym że inteligencja i robotnicy rolni zdecydowanie lepiej oceniają POP niż koła ZSL, natomiast chłopi i chłopi robotnicy - koła ZSL. Jeśli chodzi o organizacje młodzieżowe, to lepszą opinią cieszy się działalność ZMW.

Tabela 8. Ocena działalności /funkcjonowania/ organizacji i instytucji społecznych na wsi w procentach

Organizacje i instytucje społeczne	Ocena	Ludność wiejska				
		ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Koło ZSL	a	21,4	21,4	25,0	16,9	28,0
	b	6,8	9,0	6,9	2,0	5,9
	c	32,3	34,7	28,0	47,5	25,1
	d	38,1	33,5	37,8	29,7	40,2
Organizacja partyjna /POP/	a	22,6	22,3	25,6	22,8	42,7
	b	10,3	11,2	11,6	7,9	12,9
	c	23,5	26,1	21,3	16,8	11,7
	d	42,6	39,5	40,9	49,5	31,8
Koło ZSMP	a	13,5	10,5	15,8	10,9	21,8
	b	7,0	6,8	9,2	7,9	10,8
	c	41,5	46,1	38,4	41,6	34,7
	d	35,7	33,3	34,8	35,6	31,8
Koło ZMW	a	20,6	17,8	18,3	17,9	22,2
	b	7,4	7,3	10,4	4,0	10,1
	c	34,3	39,1	34,1	44,6	30,5
	d	35,5	32,6	36,0	30,7	36,0
Kółko Rolnicze	a	39,1	43,0	40,2	26,7	40,1
	b	15,0	18,4	18,9	5,0	8,7
	c	23,8	22,5	23,8	45,5	22,6
	d	20,4	14,2	15,2	19,8	28,0
Koło Gospodyń Wiejskich	a	65,3	60,4	68,9	53,4	60,2
	b	7,4	7,9	7,4	4,0	8,8
	c	10,4	9,8	10,4	25,7	7,9
	d	15,6	11,1	11,6	12,9	22,6
Sołtys	a	80,6	83,3	85,9	65,3	71,6
	b	8,7	8,9	7,4	5,0	10,8
	c	1,6	1,2	0,6	13,9	1,3
	d	8,4	5,4	5,5	12,9	15,7
Parafia /księża/	a	76,0	75,4	73,1	59,4	70,7
	b	6,0	6,5	7,3	6,0	6,3
	c	4,4	6,0	3,7	9,9	2,9
	d	12,1	10,9	12,8	20,8	19,2
Milicja /posterunek MO/	a	52,5	55,3	52,0	51,5	46,8
	b	6,2	5,5	6,0	5,0	7,1
	c	21,4	21,9	20,7	20,8	23,0
	d	17,9	15,6	17,7	18,8	20,1

a - dobrze, b - źle, c - brak działalności, d - trudno powiedzieć.

W badaniu interesowano się także oceną różnych sfer obsługi wsi i rolnictwa /tab.9/. Najlepiej zostały ocenione: służba weterynaryjna /+70/, szkolnictwo /+69/, służba zdrowia /+60/, komunikacja /+57/, natomiast najgorzej: zaopatrzenie w środki do produkcji rolnej /-34/, instytucje kulturalne /-17/ i usługi dla ludności /-7/. Stosunkowo dużo ocen negatywnych otrzymały także usługi dla rolnictwa i handel detaliczny oraz opieka nad małymi dziećmi.

Ocena funkcjonowania obsługi wsi jest prawie identyczna we wszystkich grupach społeczno-zawodowych, z wyjątkiem usług dla ludności, które okazały się kontrowersyjne: różnica w odsetkach ocen pozytywnych i negatywnych waha się od +4 wśród robotników rolnych poprzez -9 wśród rolników indywidualnych do -18 wśród inteligencji i -23 wśród chłopów robotników. Obsługę produkcyjną rolnictwa lepiej oceniają chłopci i chłopci robotnicy niż inteligencja. Tylko w przypadku zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej rolnicy indywidualni i chłopci robotnicy są zdecydowanie bardziej krytyczni niż inteligencja i robotnicy rolni.

Ocenie respondentów poddano także jednostki obsługujące rolnictwo /tab.10/. Najlepiej oceniono spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu za skup żywca (różnica +71/, gorzej spółdzielczość mleczarską za skup mleka /+40/, spółdzielnie kółek /usług/ rolniczych /+21/ i spółdzielczość ogrodniczo-pszczelarską /+19/. Najbardziej negatywnie oceniono "AGROME" za zaopatrzenie w maszyny i części zamienne /-39/ oraz spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu za zaopatrzenie w środki do produkcji rolnej /-34/. W opinii rolników indywidualnych najwięcej ocen skrajnych otrzymała spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu - pozytywnych za skup żywca /87%/ i jednocześnie negatywnych za zaopatrzenie w środki do produkcji rolnej /72%/.

Zdaniem badanych poprawa funkcjonowania różnych sfer obsługi socjalno-bytowej i produkcyjnej wsi zależy w pierwszej kolejności od władz gminnych, a w dalszej - od władz wojewódzkich. Odnosi się to przede wszystkim do usług dla ludności /64% wskazań na władze gminne i 17% na władze wojewódzkie/, służby rolnej /odpowiednio 55 i 27%/, handlu detalicznego /50 i 27%/, skupu produktów rolnych /51 i 25%/, opieki nad małymi dziećmi /52 i 78%/, usług dla rolnictwa /58 i 20%/, instytucji kulturalnych /44 i 21%/.

Tabela 9. Ocena funkcjonowania sfer obsługi ludności wiejskiej /rolniczej/

w procentach

Sfery obsługi	Oceny	Ludność wiejska				
		ogółem	rolnicy in- dywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Handel detaliczny	a	61,9	60,9	56,1	58,4	52,3
	b	33,9	35,8	40,9	35,7	43,4
	c	4,0	3,2	2,4	5,9	3,8
Zaopatrzenie w środki do produkcji rolnej	a	23,2	19,3	25,7	31,6	18,3
	b	57,4	74,1	67,6	57,6	43,9
	c	18,7	6,3	6,7	20,8	36,4
Skup produktów rolnych	a	61,6	81,9	70,7	57,4	48,3
	b	17,7	19,5	17,0	13,9	12,9
	c	22,3	7,9	12,2	26,7	36,8
Służba rolna	a	54,2	65,1	61,0	53,7	44,8
	b	14,7	19,0	16,5	6,9	8,4
	c	30,2	14,9	22,0	37,6	46,0
Służba weterynaryjna	a	75,2	87,4	83,5	75,3	68,6
	b	5,4	6,1	7,4	2,0	2,5
	c	18,8	6,0	9,1	19,8	28,0
Komunikacja	a	76,9	74,7	84,8	74,3	76,9
	b	20,3	22,5	14,6	21,8	20,5
	c	2,3	2,1	0,6	5,0	2,5
Szkolnictwo	a	80,3	78,9	86,0	74,2	79,5
	b	11,2	11,4	10,3	13,9	13,8
	c	7,8	8,9	3,0	11,9	5,4
Opieka nad małymi dziećmi	a	45,7	40,0	51,2	51,5	59,8
	b	26,0	27,0	29,3	21,8	26,8
	c	27,2	31,6	17,7	26,7	10,9
Usługi dla ludności	a	36,7	36,1	28,0	48,6	33,9
	b	43,8	45,2	51,2	42,6	52,3
	c	18,3	17,2	20,1	17,8	13,0
Usługi dla rolnictwa	a	43,4	48,8	41,5	52,5	39,8
	b	34,5	40,2	45,2	17,9	43,9
	c	21,4	10,5	12,8	29,7	29,7
Służba zdrowia	a	77,3	76,8	75,0	66,3	73,6
	b	17,6	19,3	20,2	24,8	22,1
	c	4,9	3,9	3,7	7,9	3,3
Instytucje kulturalne	a	24,9	24,1	27,5	28,8	31,4
	b	41,7	39,7	45,1	47,6	50,7
	c	31,9	34,6	26,8	23,8	17,2

a - dobra, b - zła, c - trudno powiedzieć.

Tabela 10. Ocena funkcjonowania jednostek obsługi produkcyjnej rolnictwa w procentach

Jednostki obsługi- jące rolnictwo	Oceny	Ludność wiejska				robotnicy rolni	inteligencja wiejska
		ogółem	rolnicy in- dywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni		
Spółdzielczość mleczarska - skup mleka	a	65,7	65,7	68,3	71,3	63,6	
	b	16,3	26,2	14,6	6,0	9,6	
	c	17,0	7,7	13,4	22,8	25,5	
Spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu: - skup żywca	a	77,1	86,8	83,6	70,3	68,2	
	b	5,9	7,0	5,4	2,0	5,5	
	c	16,2	5,6	7,9	26,7	25,5	
- zaopatrzenie w środki do produkcji rolnej	a	23,7	20,7	24,3	35,6	20,0	
	b	57,5	71,8	67,7	29,7	51,1	
	c	18,5	7,0	7,9	34,7	28,5	
"Agroma" - zaopatrzenie w maszyny i części zamienne	a	17,3	17,5	18,3	19,8	13,8	
	b	56,2	66,7	60,4	50,5	52,3	
	c	25,9	15,3	21,3	29,7	33,5	
Spółdzielczość ogrodniczo- -pszczelarstwa - skup owoców i warzyw	a	37,5	36,5	37,8	34,7	38,0	
	b	18,9	26,6	22,5	6,0	20,5/	
	c	43,0	40,2	38,4	57,4	40,2	
Spółdzielnia usług rolni- czych	a	45,6	49,8	48,2	43,6	47,7	
	b	24,6	29,0	32,2	9,9	20,9	
	c	28,4	19,3	18,3	45,5	30,1	
a - dobra, b - zła, c - trudno powiedzieć.							

O polepszeniu funkcjonowania komunikacji, szkolnictwa, służby zdrowia i służby weterynaryjnej decydują przede wszystkim władze wojewódzkie i dopiero w drugiej kolejności władze gminne. Jedynie poprawa zaopatrzenia wsi w środki do produkcji rolnej zależy głównie od władz centralnych /39%/ i dopiero w drugiej kolejności od władz wojewódzkich /27%/ i gminnych /27%/. Znamienne, że już niewielka część ludności /od kilku do kilkunastu procent/ uzależnia poprawę obsługi wsi i rolnictwa /z wyjątkiem zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej/ od działań władz centralnych. Nadal jednak niewielu badanych /do kilku procent/ widzi taką możliwość w różnorodnych działaniach samych mieszkańców wsi. Świadczy to o małej samorządności wsi.

W badaniu próbowano ustalić, czy w konkretnych warunkach wsi /gminy/ widzi się możliwość szybkiego wzrostu produkcji rolnej: 35% uważa, że tak, 37%, że nie. Optymistyczny punkt widzenia jest częściej charakterystyczny dla robotników rolnych /różnica +18/, znacznie rzadziej już dla chłopów robotników /+7/ i inteligencji wiejskiej /+6/, najrzadziej zaś dla rolników indywidualnych /+0,4/⁷. Respondenci ze wszystkich grup społeczno-zawodowych dostrzegający możliwość szybkiego wzrostu produkcji rolnej uzależniali to przede wszystkim od zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej /szczególnie maszyny, nawozy mineralne i środki ochrony roślin/. Rolnicy indywidualni wymieniali także węgiel i pasze treściwe, chłopci robotnicy - węgiel i konieczność poprawy struktury gospodarstw, robotnicy rolni - lepszą organizację pracy, pasze treściwe, lepszą pracę rolników, a inteligencja wiejska - specjalizację gospodarstw rolnych i lepszą pracę rolników. Znamienne, że niewielu respondentów wskazało na takie czynniki, jak: poprawa opłacalności produkcji rolnej, podwyżka cen, obniżka cen środków do produkcji rolnej, lepsze wynagrodzenie za pracę itd.

Ci, którzy nie dostrzegają możliwości szybkiego wzrostu produkcji rolnej w swojej wsi /gminie/, powszechnie motywowali to przede wszystkim słabymi lub nie zmeliorowanymi glebami. Rolnicy indywidualni i inteligencja wiejska wymieniali także: brak środków do produkcji rolnej, duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych, wysoki poziom produkcji i nieopłacalność dalszej intensyfikacji produkcji rolnej; chłopci robotnicy - rozdrobnienie gospodarstw i

⁷ Wynika z tego, że pesymistyczny pogląd w tej sprawie prezentują bierni zawodowo.

brak środków do produkcji rolnej. Należy zwrócić uwagę, że niewielu respondentów wymieniło nieopłacalność produkcji rolnej /3,1%/ oraz niewłaściwą politykę rolną /2,2%/.

Nieco odmienny obraz barier wzrostu produkcji rolnej wyłania się z analizy odpowiedzi respondentów na skategoryzowane pytanie; co najbardziej przeszkadza zwiększaniu produkcji rolnej w gospodarstwach chłopskich /tab. 11/. Większość wymienia na pierwszym miejscu trudności w zakupie środków do produkcji rolnej, na drugim wysokie ich ceny. Jedynie robotnicy rolni na drugim miejscu wymieniają brak ludzi do pracy. Na dalszych miejscach sytuują się wymienione przez rolników indywidualnych: zbyt wysokie podatki, inne opłaty, niskie ceny skupu produktów rolnych i wysokie ceny usług rolniczych oraz brak ludzi do pracy; przez robotników rolnych: wysokie ceny środków do produkcji rolnej, niska jakość maszyn i urządzeń i innych środków do produkcji rolnej oraz zbyt wysokie ceny usług rolniczych; przez inteligencję wiejską: brak ludzi do pracy, zbyt wysokie ceny usług rolniczych i niska jakość maszyn, urządzeń i innych środków do produkcji rolnej.

W poprzednich latach często sygnalizowano, że hamulcem rozwoju gospodarstw chłopskich i wzrostu produkcji rolnej jest ograniczanie możliwości powiększania gospodarstw przede wszystkim przez utrudnianie zakupu ziemi. Z badań wynika, że obecnie taki problem nie istnieje. Tylko 19% respondentów uważa, że rolnicy indywidualni mają trudności z kupowaniem ziemi i to przede wszystkim z powodu braku ziemi w ramach PFZ, braku ziemi wolnej, dobrej, nadającej się do uprawy /70% wskazań/ i z faktu, że jest więcej chętnych do kupowania niż sprzedawania ziemi /6%/.

Tylko 1% respondentów twierdzi, że rolnikom nie chcą sprzedać ziemi, 3%, że ziemię kupują PGR, 2%, że ziemię wykupują RSP, a 4% wskazuje na trudności administracyjne, biurokratyczne. Opinie na ten temat są prawie identyczne we wszystkich grupach społeczno-zawodowych.

Pytaliśmy respondentów, jaki ich zdaniem obszar powinno mieć gospodarstwo indywidualne, aby rodzina chłopska mogła się z niego utrzymać i nie musiała szukać dodatkowej pracy. Tylko 7% ankietowanych wymieniło obszar powyżej 20 ha⁸. Najczęściej podawano około

⁸ Dla porównania odsetek ten w 1979 r. wynosił 4.

Tabela 11. Bariery wzrostu produkcji rolnej w gospodarce
chłopskiej

w procentach

Przeszkody zwiększania produkcji rolnej	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	robotnicy rolni	chłopi robotnicy	inteligencja wiejska
Brak ludzi do pracy	57,8	58,8	61,4	50,0	59,0
Trudności w zakupie środków do produkcji rolnej	75,6	80,0	63,4	76,8	72,8
Wysokie ceny środków do produkcji rolnej	72,1	77,4	56,4	76,8	68,6
Niska jakość maszyn, urządzeń i innych środków do produkcji rolnej	45,2	46,8	57,4	45,7	46,4
Niski poziom wiedzy fachowej rolników	19,3	18,4	19,8	12,8	29,3
Zła organizacja usług dla rolnictwa	35,3	35,4	29,7	39,0	33,1
Zbyt wysokie ceny usług rolniczych	60,1	62,5	48,5	62,8	54,8
Niska jakość usług rolniczych	22,9	23,2	19,8	23,8	20,9
Zbyt wysokie podatki i opłaty	63,6	71,2	31,7	69,5	46,4
Złe funkcjonowanie urzędów i instytucji	21,5	20,9	18,8	21,3	22,6
Zła organizacja skupu produktów rolnych	13,4	20,0	9,9	17,1	23,4
Niskie ceny skupu produktów rolnych	53,6	66,1	24,8	48,2	45,6
Inne czynniki	5,1	6,7	3,0	3,0	4,2

14 ha. Największy - 17 ha - obszar gospodarstwa postulowali robotnicy rolni, a najmniejszy - 13 ha - chłopi robotnicy /rolnicy indywidualni - 15 ha, inteligencja wiejska - 14 ha/. W najbliższych latach 64% badanych rolników nie zamierza zmieniać obszaru gospodarstwa, 14% chce go powiększyć /średnio do 14 ha/, 6% zlikwidować i 3% zmniejszyć.

3. Ocena polityki rolnej

Jeśli przyjąć, że zadaniem prowadzonej obecnie polityki rolnej jest tworzenie sprzyjających warunków do rozwoju produkcji rolnej, rozwoju i unowocześniania gospodarstw rolnych oraz poprawy warunków pracy i życia rolników, to można stwierdzić, że mieszkańcy wsi ocenili ją pozytywnie /tab. 12/. Sądzą tak przede wszystkim robotnicy rolni, następnie inteligencja, rolnicy indywidualni i chłopci robotnicy. Ocenia się, że jest ona bardziej nastawiona na rozwój i unowocześnianie PGR i RSP /różnica ocen +59/, ale już w następnej kolejności na poprawę warunków pracy i życia rolników /+33/, rozwój i unowocześnianie gospodarstw chłopskich /+24/ oraz wzrost produkcji rolnej /+24/. Stereotyp polityki rolnej preferującej uspołecznione gospodarstwa rolne funkcjonuje zatem nadal, choć utracił wiele na powszechności i wyłączności występowania. Znaczny odsetek inteligencji wiejskiej i robotników rolnych uważa wręcz, że nie sprzyja ona rozwojowi PGR i RSP.

Respondenci odpowiadali także na pytanie o to, czy polityka rolna realizuje zasady równości wszystkich sektorów rolnictwa. Połowa badanych odpowiedziała "nie", 45% - "tak". Wśród tych ostatnich proporcjonalnie więcej jest robotników rolnych /70%/ i inteligencji /51%/ niż rolników indywidualnych /37%/ i chłopów robotników /40%/. Większość odpowiadających "nie" uważa, że najlepsze warunki rozwoju /łatwiejszy dostęp do środków produkcji i dotacje/ mają PGR, a najgorsze gospodarstwa indywidualne.

Mieszkańcy wsi coraz częściej postrzegają także nierówności w rozwoju poszczególnych grup gospodarstw w ramach gospodarki chłopskiej. Wprawdzie nadal około 2/3 rolników indywidualnych i chłopów robotników uważa, że szanse rozwoju dla wszystkich gospodarstw są równe, jednak już prawie 1/3 ma odmienne zdanie /najczęściej inteligencja wiejska/. Respondenci wyrażający taki pogląd uważają, że polityka rolna tworzy najlepsze warunki rozwoju dla gospodarstw zamożnych /dużych, posiadających dobrą ziemię, dobrze wyposażonych/, najgorsze natomiast dla gospodarstw małych, gospodarujących w trudnych warunkach oraz młodych, rozpoczynających samodzielne gospodarowanie. Nie daje to szans rozwoju, pod-

Tabela 12. Ocena obecnej polityki rolnej

w procentach

Wyszczególnienie	Odpowiedzi	Ludność wiejska				
		ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Polityka rolna sprzyja:						
- wzrostowi produkcji rolnej	a	55,5	49,2	48,1	68,3	53,2
	b	31,3	39,5	40,8	16,9	35,6
	c	13,2	11,4	11,0	14,9	11,3
- rozwojowi i unowocześnianiu gospodarstw chłopskich	a	55,8	50,7	47,6	75,2	52,3
	b	31,8	38,9	43,9	14,9	35,2
	c	12,2	10,4	7,9	12,9	12,6
- rozwojowi i unowocześnianiu PGR i RSP	a	65,2	63,5	60,9	74,2	59,0
	b	5,8	4,9	6,1	11,9	12,9
	c	28,3	30,5	32,3	13,9	28,0
- poprawie warunków pracy i życia rolników	a	59,6	54,9	50,0	74,2	62,8
	b	26,3	34,2	36,5	10,9	26,4
	c	13,6	11,8	12,2	14,9	10,5
a - tak, b - nie, c - trudno powiedzieć.						

noszenia poziomu gospodarowania i prowadzi do tego, że biedni rolnicy coraz bardziej biednieją, a bogaci się bogacą.

Poproszono także badanych o odrębną ocenę polityki rolnej w stosunku do indywidualnych gospodarstw chłopskich /tab. 13/. Oceny w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych są zróżnicowane. Pozytywne opinie wyrażali częściej robotnicy rolni /różnica ocen +53/ i inteligencja /+17/, rzadziej chłopi robotnicy /+2/ i najrzadziej rolnicy indywidualni /-9/. W sumie tak niekorzystna ocena polityki rolnej w stosunku do sektora indywidualnego⁹ nie wynika z przedstawionej wcześniej merytorycznej jej oceny.

⁹ Dla porównania w cytowanym badaniu z 1979 r. 9% respondentów oceniło politykę rolną niekorzystnie, a 77% korzystnie.

Tabela 13. Ocena obecnej polityki rolnej w stosunku do rolników indywidualnych

w procentach

Ocena obecnej polityki rolnej	Ludność wiejska				
	ogółem	rolnicy indywidualni	chłopi robotnicy	robotnicy rolni	inteligencja wiejska
Bardzo korzystna	2,3	2,1	1,2	5,0	1,3
Korzystna	18,7	14,4	17,1	32,7	19,2
Raczej korzystna	26,1	22,5	26,2	29,7	28,0
Raczej niekorzystna	24,5	32,3	27,4	7,9	21,8
Niekorzystna	9,6	13,5	14,0	5,0	8,8
Bardzo niekorzystna	1,4	1,9	0,6	0,0	0,4
Trudno powiedzieć	17,3	13,2	13,4	19,8	20,5

Pytano także, jakie działania należałoby podjąć w ramach polityki rolnej na rzecz modernizacji gospodarki indywidualnej /tab.14/. Zdecydowana większość badanych opowiedziała się za tym, aby polityka rolna sprzyjała powiększaniu się gospodarstw chłopskich /różnica ocen +88/, ich specjalizacji /+85/, kooperacji między gospodarstwami chłopskimi /+76/ oraz między gospodarstwami chłopskimi i gospodarstwami uspołecznionymi /+62/. Te kierunki działania popierają jednoznacznie wszystkie analizowane grupy społeczno-zawodowe, przy czym oba rodzaje kooperacji najczęściej inteligencja /różnica ocen odpowiednio +87 i +75/, najrzadziej zaś rolnicy indywidualni /+72 i +57/ i chłopi robotnicy /+77 i +56/. Sceptycznie natomiast odnoszą się mieszkańcy wsi do łączenia się gospodarstw chłopskich w zespoły /-8/. Występuje tu duże zróżnicowanie poglądów przy znacznym odsetku wstrzymujących się od jednoznacznych odpowiedzi. Dotyczy to także poszczególnych grup społeczno-zawodowych - od akceptacji robotników rolnych /+16/ i inteligencji /+13/ po negację chłopów robotników /-10/ i rolników indywidualnych /-20/.

Tabela 14. Postulaty dotyczące stosunku polityki rolnej wobec gospodarki chłopskiej w procentach

Postulaty	Odpowie- dzi	Ludność wiejska				
		ogółem	rolnicy indywi- dualni	chłopi robot- nicy	robotnicy rolni	inteli- gencja wiejska
Polityka rolna powinna sprzyjać:						
- powiększaniu się gospodarstw chłopskich	a	91,5	90,7	93,3	88,1	92,5
	b	3,1	3,5	3,6	1,0	4,1
	c	5,2	5,4	3,0	9,9	2,9
- specjalizacji gospodarstw chłopskich	a	89,5	88,5	91,4	91,1	73,3
	b	4,0	5,6	4,9	1,0	1,7
	c	6,3	6,0	3,7	6,1	5,0
- kooperacji mię- dzy gospodar- stwami chłop- skimi	a	81,5	79,3	83,6	86,1	89,1
	b	5,6	7,4	6,1	2,0	3,0
	c	12,7	13,0	10,4	8,9	7,9
- kooperacji mię- dzy gospodar- stwami chłop- skimi i gospo- darstwami uspo- łecznonymi	a	71,4	68,8	67,0	76,2	81,6
	b	9,2	11,6	11,0	6,0	6,3
	c	19,2	19,5	22,0	16,8	12,1
- łączeniu się gospodarstw chłopskich w zespoły	a	33,1	29,5	31,8	44,5	45,2
	b	41,5	49,0	41,5	28,7	31,8
	c	24,8	20,7	26,8	24,8	22,6
a - tak, b - nie, c - trudno powiedzieć.						

Opracowanie zawiera jedynie suchy opis wyników badania.
Ich interpretacja wymaga pogłębionych analiz.